

ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱԶԱՐԱԿԱՆ

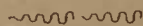
ՄԱՍԻՍ կը հրատարակուի ի Կ. Պոլիս, ամէն
ամսոյ 15 և 15ին:
Հասցէ՝ Կ. Պոլիս, Ղալաթիա հրատարակեան խան:
Զեւրէ կը ծախուի հատը 40 փարսյ:

Բաժանորդացին
Պոլիս, տարեկան
Գաւառները,
Օտար երկիրք,

մէկ թիւս:
մէկ բաւորդ սակի:
վեց ֆանք:

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, 4 ՅՈՒԼԻՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Աշխարհաբարեանները երբ կը կռուին
գրաբարի դէմ իրենց նպատակ չեն գրած
արգիլել գրաբարեաններուն կարգալ հին
լեզուով գրքեր: Թող կարդան անոնք ինչ
որ կ'ուզեն, նոյն իսկ Դաւիթ Անյաղթը:

Կը կռուինք գրաբարի դէմ, վասն զի
մեր դպրոցական ծրագիրներու մէջ հա-
յերէն լեզուի ուսուցումի հիմը գրաբարն
է: Գրաբարը շատ դժուար լեզու է. զայն
ուսուցանելու համար հարկ է չարչարել,
տառապեցնել աշակերտներու միտքը. այդ
չարչարանքէն, այդ տառապանքէն բնաւ
օգուտ մը առաջ չգար, վասն զի գրաբար-
ը մեզ բնաւ օգուտ չունի: Ուրեմն յոյժաբ
է գրաբարի ուսումը ջնջել դպրոցներէն.
ներելի է պահել գրաբարի ուսումը միայն
բարձրագոյն դասին:

Գրաբարի աւանդական ուսուցումը
դպրոցներու մէջ արգիլենք է անհիմն
համոզումներու, հնադարեան նախապա-
շարունակներու: Կը կարծուի թէ՛ գրաբարը
պիտի զարգացնէ զաշխարհաբարը. թէ՛
գրաբարն է կապ միութեան զանազան
երկիրներու Հայոց միջեւ. թէ՛ գրաբարը
կենդանի կը պահէ ազգային պատմու-

թիւնը. թէ՛ գրաբարն է մեր լրօնքի պա-
հապանք:

Սակայն պէտք է համոզուինք թէ՛ գր-
աբարը ոչ միայն օգուտ մը չունի աշ-
խարհաբարին, այլ եւ կը փնտէ աշխար-
հաբարի զարգացումին. թէ՛ գրաբարն է
առաջին խոչնդոտը հաստատելու համար
միութեան կապ մը զանազան երկիրներու
Հայոց միջեւ. թէ՛ գրաբարը կը մեռցնէ
ազգային պատմութեան ուսումը. թէ՛
գրաբարը կը ակարացնէ կրօնքը:

Երբ այս համոզումներ լաւ թափանցեն
զարգացեալ դասի մտքերու մէջ, այն ա-
տեն միայն հնարաւոր պիտի ըլլայ բարե-
փոխել հայերէն լեզուի դպրոցական ծրա-
գիրները: Բայց գիտենք թէ՛ նախապա-
շարունակ, սխալ համոզում չեն ջնջուիր շուտ.
մեր փափագած նպատակին հասնելու հա-
մար պարտաւոր ենք աշխատիլ համբերու-
թեամբ, և տարակոյս չունինք թէ՛ յաղ-
թանակը մերն է:

Անոնք որ մենէ առաջ կռուեցան գրա-
բարի դէմ ձեռք բերին նշանաւոր ար-
դիւնքներ. արդի աշխարհաբարեանները կը
չարունակեն այդ կռիւ. իրենք ալ ար-
դիւնքներ ձեռք պիտի բերեն. իսկ մեր
յաջորդները բոլորովին յաղթական պիտի
հանդիսանան:

Գրաբարի դէմ մենէ առաջ կռուողներն
յաջողեցան, նախ՝ թեթեւցնել դպրոցնե-

րու մէջ գրաբարի ուսումը . ապա՝ համոզում գոյացնել թէ արդի հայերէն լեզուն այլ եւս չկրնար գրաբարի վերածուիլ :

Քառորդ դար մը առաջ երբ հայ մանուկն ոտքը ներս կը գնէր դպրոցի սեմէն առաջին Այբենաբանը զոր կ'սկսէր ուսանիլ գրաբար էր : Այբենաբանին կը յաջորդէր գրաբար Հեթեքէն , որուն ետեւէն կուգային Սալմաս ու Գաթաղը , որոց պատկն էր Նաբէլը , այնուհետեւ գրաբար քերականութիւն : Այն ատեն ո՞վ կրնար համարձակիլ ըսել թէ՝ հինգ վեց տարեկան երախայներու պէտք է տալ աշխարհաբար ընթերցարան : Անկրօն մըն էր , անհաւատ մըն էր նա որ համարձակէր ըսել թէ վերնասակար է երախայներու համար գրաբար ընթերցարանը : Հիմա ով որ համարձակի ըսել թէ նախակրթարանի մէջ պէտք է տալ աշակերտներու գրաբար ընթերցարան կը համարուի անդրջրհեղեղեան բթամիտ մը : Ուրեմն՝ համոզում մը որ քառորդ դար առաջ ապացոյց էր կրօնասիրութեան , քառորդ դար վերջ կը համարուի անժխտելի փաստ բթամտութեան : Տարակոյս չկայ թէ քառորդ դար վերջ ալ բողոքովն տիմարական պիտի համարուին գրաբարեան արդի համոզումները :

Նախկին աշխարհաբարեանները կրցին փրկել նախակրթարանը գրաբարի բռնապաշտէնէն . արդի աշխարհաբարեաններն ալ պիտի աշխատին որ Ուսումնարանը արժանի ըլլայ նախակրթարանի բաղլին :

Եւ պիտի արժանայ . լեզուի գիտական օրէնքները պիտի յաղթանակեն . յաղթանակի ճամբուն մէջ են արդէն :

Աշխարհաբարեաններու երկրորդ յաղթանակն եղաւ համոզում գոյացնել թէ՝ արդի հայերէն լեզուն այլեւս չկրնար գրաբարի վերածուիլ :

Հիմա շատ ցանցաւ են , գրէթէ անտեսանելի , այն հին դպրոցի ներկայացուցիչներ որոց համոզումն այն էր թէ աշխարհաբարը կատարելագործուելով օր մը գրաբար պիտի ըլլայ : Այժմ գրաբարեաններն համոզուած կ'երեւին թէ գրաբարն այլ եւս չկենդանանար . ինչ որ մեռած է մեռած է . աշխարհաբարը պիտի տիրապե-

տէ . սակայն կը պնդեն թէ աշխարհաբարը կանոնաւոր լեզու ընելու համար հարկ տնհրաժեշտ է առնել գրաբարի օժանդակութիւնը . ուստի , կ'ըսեն , դպրոցներու մէջ պէտք է սորվեցնել գրաբարը , նոյն խի յօգուտ աշխարհաբարին :

Այս համոզում սխալ է . մեր նոր լեզուն չկրնար օգուտ քաղել մեր հին լեզուէն : Շատ տարբեր են երկու լեզուներու ոգին ու կազմակերպութիւնը : Որպէս զի աշխարհաբարը կարենայ օգտուիլ գրաբարէն պէտք է որ գրաբարի շարադասութիւնը կարելի ըլլայ մոցնել աշխարհաբարի մէջ . գրաբարի շարադասութեամբ աշխարհաբար մըն ալ աշխարհիս ամենէն այլանդակ լեզուն կը դառնայ , աններդաշնակ և անհասկնալի :

Օրինակներով բացատրենք : Առնենք ամենէն պարզ գրաբարը , Աւետարանի գրաբարը , տեսնենք թէ կարելի կ'ըլլայ նոյն խի այդ պարզ գրաբարին կատարեալ հետեւողութեամբ աշխարհաբար գրել :

Չորս Աւետարանիչներէն կը բանամ մէյ մէկ երես և կ'օրինակեմ աչքիս զարկած առաջին տունը : Ընթերցողը եթէ կուզէ թող ամբողջ Աւետարանը կարգայ ծայրէ ծայր , պիտի տեսնէ թէ ամբողջ պարզ Աւետարանը բերած օրինակներու պէս է :

Մատենէն

«Նոյնպէս և Հայր իմ որ յերկինս է՝ արասցէ ձեզ , եթէ ոչ թողուցուք իւրաքանչիւր եղբօր իւրում ի սրտից ձերոց զյանցանս նոցա :»

«Իարձեալ՝ նման է արքայութիւն երկնից ուռկանի արկելոյ ի ծով՝ և յամենայն ազգաց ժողովելոյ , զոր՝ իբրեւ լցաւ՝ հանեալ ի ցամաք , եւ նստեալ ժողովեցին զբարի բարին յամանս , և զխոտանն ի բաց ընկեցին :»

Մարկոսէն

«Տեսէք զինչ լսէք , եւ յաւելցի ձեզ որոց լսէք :»

«Եւ որ ոչ արբուսցէ ձեզ ջուր բաժա՝ կաւ յանունս յայս , թէ դուք Քրիստոսի

«էք, ամէն ասեմ ձեզ՝ մի՛ կորուսցէ զվար-
«ճքս իւր» :

Հոգիաւն

«Տեսէք այսուհետեւ զիարդ լսէքդ .
«զի ոյր գուցէ՝ տացի նմա , եւ ոյր ոչն
«գուցէ՝ և զոր կարծէն թէ ունիցի՝ բարձ-
«ցի ի նմանէ :»

«Եւ էր անդ երամակ մի խոզից բազ-
«մաց արօտական ի լերինն :»

Յովհաննէսէն

«Եղեւ այր մի առաքեալ յԱստուծոյ ,
«անուն նմա Յովհաննէս :»

«Սա է՝ վասն որոյ եսն ասէի , բզկնի
«իմ գայ այր՝ որ առաջի իմ եղեւ , զի յա-
«ռաջ իսկ էր քան զիս :»

Երբ ուսուցիչն աշակերտին ձեռքը կու-
տայ Աւետարանը եւ կ'ըսէ անոր զայն
թարգմանել աշխարհաբարի , ի՞նչ կ'ընէ
աշակերտը : Կը պարտաւորի յեղաշրջել ա-
մէն մէկ պարբերութիւնը . կը ջնջէ բառեր ,
կը գնէ ուրիշ բառեր , առաջ կը բերէ ու-
րիշ հոլովներ , ուրիշ բայեր . վերջապէս կը
ներկայացնէ շարադասութիւն մը որ բո-
լորովին տարբեր է գրաբարի շարադասու-
թեանէն :

Բացէ՛ք գրաբար ինչ գիրք որ կուզէք ,
նայեցէ՛ք կարող է՛ք անոր հետեւելով աշ-
խարհաբար բան մը գրել : Բնաւ : Հարկ
կ'ըլլայ յեղաշրջել պարբերութիւնները ,
կտրուել ջարդել բառերը , աւելցնել պակ-
սեցնել :

Ինչպէս որ ոգին գրաբարի շարադա-
սութեան հակառակ է աշխարհաբարի շա-
րադասութեան , նոյնպէս նաեւ ինչ որ
գրաբարին յատուկ գեղեցկութիւնն է , է
աշխարհաբարին տգեղութիւնը : Ապացու-
ցանելու համար այժմ արտօնութիւնը կա-
րելի է առաջ բերել հազարաւոր օրինակ-
ներ , բայց կը բաւականանամ մէկ հատով :

Մի քանի տարի առաջ ներկայ գտնուե-
ցայ Դպրոցատէր-Տիկնանց Օրթագեղի վար-
ժարանի հարցաքննութեան : Հայերէն գը-
րաբարի ուսուցիչը գրել տուաւ սե տախ-

տակին վրայ մի քանի տողեր եզնիկէ , եւ
պահանջեց աղջիկէն որ բացատրէ այդ
տողերու գեղեցկութեան գաղանիքը :
Տասերեք , տասնեւ չորս տարեկան աղջիկը
չուարեալ կը մնար , ոչինչ կը գտնէր գե-
ղեցիկ : Ուսուցիչը տախտակին առաջ բե-
րեւ տուաւ ուրիշ մի քանի աղջիկներ ևս .
անոնցմէ ալ նոյն գեղեցկագիտական պա-
հանջումն ըրաւ . նոյն շուարում :

Աշակերտուհիներն երեք քառօրդ ժամ
չարչարելէ , ամօթահար ընելէ վերջ գրա-
բարեան ուսուցիչը քահանայապետական
լրջութեամբ պարզեց գեղեցկագիտական
գաղանիքը այդ պարբերութեան որ հե-
տեւեալն է .

«Զի Ք' մթարքն որ զբօքն չողայցեն
«բէլ հայելոյ ի յատակութիւն լուսոյն լե-
«ցն» :

Այս պարբերութեան անսահման գե-
ղեցիկ ըլլալուն գաղանիքն այն է եղեր
որ՝ երեք բառերն Ք' , արբէլ , լեցն . փո-
խանակ քովէ քով դրուելու , իրարմէ ան-
ջատուած են միջանկեալ շատ բառերով :

Ծիծաղով ըսի ,

— Ուրեմն եթէ մէկուն պիտի գրենք ,
օրինակի համար , «Ք' արբէլ ըլլաւ այս ձեռ-
նարկին զի այդ գործը շատ լաւ է» , —
պէտք է ըստ գրաբարեան գեղեցկութեան
գրել , «Ք' այս ձեռնարկին զի այդ գործը
«արբէլ շատ լաւ է ըլլաւ» :

Ամենէն ջերմ գրաբարեանն ալ չկրնար
ուրանալ թէ՛ բացատրութիւն մը գրա-
բար վճիտ ու շնորհալի ընծայելու համար
լեզուագիտական ինչ օրէնքներ որ կան՝
այդ օրէնքներ եթէ փոխադրենք աշխար-
հաբարի մէջ , աշխարհաբարը կը դառնայ
կ'ըլլայ բոլորովին մութ , ճապող ու ան-
չնորհ :

Հետեւաբար գրաբարով աշխարհաբարը
զօրացնելու գաղափարը կրնանք սահմա-
նել հետեւեալ բանաձեւով .

«Գրաբարէ մէջն կարելի է զբօքն լեցն
«խաբ-բարը , բայց պայմանաւ որ՝ աշխարհաբա-
«րը բոլորովն հակառակ գրաբարէ օրէնքներն» :

Եւ որ ուղիղ բանականութեան կը հա-
մապատասխանէ այս պահանջում :

Գրաբար սորվեցնել աշակերտներուն ,
որպէս զի լաւ աշխարհաբար գրեն , ուրիշ
բան չէ բայց եթէ չարչարել , շուարեցնել ,

ըթացնել այդ աշակերտներու միտքը :

Մեր նոր լեզուի ու հին լեզուի այս հիմնական տարբերութիւնը ծնունդ է պատմական այնպիսի օրէնքներու որոց կը հպատակին աշխարհի ամէն լեզուները :

Գրելու շրջանակս ինձ չներեր ընդարձակ խօսիլ այդ օրէնքներու մասին , կը բաւականանամ տալով համառօտ բացատրութիւն մը միայն :

Լեզուի մը բառերը կը նմանին հալած կապարի որ կ'առնէ ձեն ու կերպարանքն կաղապարին որու մէջ կը թափուի : Այդ կաղապարն է ժողովրդի բերանը :

Այլ այդ կաղապարն ալ կը փոփոխէ իր ձենն ու կերպարանքը , ներքին ու արտաքին ազդեցութեան ներքեւ :

Լեզուի մը փոփոխութեան ներքին պատճառները մեծ մասամբ անբացատրելի են : Արտաքին պատճառներ ունին իրենց ազդեցութիւնն այդ փոփոխութեան վրայ , բայց այդ ազդեցութիւնն երկրորդական է . գլխաւորապէս ժողովրդի բերանն ու ախանջն առաջ կը բերեն այդ փոփոխութիւնները :

Ժողովրդի լեզուի մէջ բառ մը կը կըրճատի , ուրիշ բառ մը կ'երկարի . հոլովումներ ու խոնարհումներ կը փոփոխուին . բառերը նոյն մնալով հանդերձ կ'ուենան տարբեր նշանակութիւն . և ահա լեզուն կերպարանափոխ կ'ըլլայ :

Լեզուներու փոփոխութեան այս ընդհանուր օրէնքին ենթարկուած է հայերէն լեզուն ալ : Անոնք որ կ'ուսումնասիրեն մեր լեզուի ծագումն ու կրած փոփոխութիւնները , մեր աչքին առաջ կը դնեն շատ բառերու նախնական վիճակը և ցոյց կուտան թէ ինչ փոփոխութիւններէ անցնելով այդ բառեր ունեցան այն վիճակ ուր կը գտնուէին «ոսկէ դարի» մէջ :

Ո՞վ կ'ընէ այս փոփոխութիւններ եւ ե՞րբ կ'ընէ . ո՛չ ոք կրնայ տալ ճիշդ պատասխան . ժողովրդի բերանն յաւիտենական է . ո՛չ սկիզբ ունի , ո՛չ վերջ . երբ ո՛չ ոք գիտէ :

Իսկ արտաքին պատճառն լեզուի մը փոփոխութեան , մասնաւորապէս շարադասական փոփոխութեան , է նոյն իսկ այդ ժողովրդի քաղաքական կացութիւնը : Դրացիներն՝ որոց հետ այդ ժողովուրդ յա-

րաբերութեան մէջ է , օտար ազգն՝ որ եկած տիրած է անոր բնավայրին , գրականութիւնն այն ազգին՝ որու մոտաւոր զարգացումէն կը զարգանայ ինքը , բոլորովին կը փոփոխեն այդ ժողովրդի լեզուական ոգին :

Մեր հին լեզուն ստացած է իր ոգին այս ազդեցութիւններու ներքեւ : Ասորի , Պարսիկ , Յոյն , Արար լեզուները մեծապէս ներգործած են անոր վրայ : Հայ ժողովուրդն երկարատեւ է ի վեր վարժած ըլլալով լսելու այդ լեզուները , բնաւ չէ խրաջած երբ հայերէն բառերը ձուլուելով այդ լեզուներու կաղապարի մէջ արտադրած են նոր շարադասութիւն մը , այս շարադասութիւնն շատ բնական և շատ հայկական երեւցած է :

Իսկ վերջի դարերու մէջ մեր յարաբերութիւնները Տաճիկներու և նոր Պարսիկներու հետ մեզ ընտանի ըրին անոնց լեզուի շարադասութիւնները : Մեր լեզուի շարադասութիւնն եղաւ հայերէն բառերով տաճիկերէն-պարսկերէն շարադասութիւն : Այս շարադասութիւնն ալ շատ բնական և շատ հայկական երեւցած է , ինչպէս երեւցած էր ոսկէդարի յոյն-պարսիկ-ասորի հայերէն շարադասութիւնը :

Այժմ զարգանալով Փրանսերէն լեզուի մէջ , մեր լեզուի կրթութիւնը կ'ընենք Փրանսերէն լեզուի արամաբանական քերականութեամբ : Մեր լեզուի շարադասութիւնն այժմ սկսած է ըլլալ Փրանքօ-հայերէն . եւ մենք այնքան իրաւունք ունինք այսպէս դրելու , որքան մեր նախնիք ունէին ելէնիքօ-հայերէն գրելու :

Այսպէս ահա՛ մեր արդի աշխարհաբարը թէպէտ ծնած հին լեզուէն , բայց մեծցած ըլլալով ուրիշ մթնոլորտի մէջ բոլորովին տարբեր է դրաբարէն , և պէտք է զարգանայ դրաբարէ տարբեր ուղղութեամբ :

Շատ չարիքներ պատճառեց մեզ այն սխալ ըմբռնում թէ՛ մեր լեզուն գրաբարն է , թէ՛ աշխարհաբարը պէտք է դրաբարի վերածուի , կամ ապրի անոր շնորհած պաշտպանութեամբն : Այս սխալ համոզումի պարտական ենք մեր ազգային արդի գրականութեան ազգատ փիճակը , տարածած անորոշ ուղղութիւնը , մեր մտքի

ու սրտի զարգացումի տկարութիւնը :

Եւ արդարեւ երբ գրագէտները գրարարի, հետեւարար գրքերու մէջ կարծեցին գտնել հայերէն լեզուն, ընելու ա'լ ուրիշ բան չունէին ըստ իրենց եթէ նստիլ իրենց գրասենեկին մէջ, բանալ գրաբար գիրքը և հոն եղած բառերն ու ոճերն օրինակելով, զանոնք գործածելու միջոցներ գտնել :

Եւ ի՞նչ միջոցներ կրնային գտնել, քըչելու համար պաշարն մը քոտեալ բացատրութիւններու և ոճերու զոր համբարած էին համբերութեամբ : — Թարգմանութիւններ ընել, նախնիք թարգմանած էին, իրենք ալ թարգմանեցին : Տուին ազգին գրաբար ինք մը թարգմանութիւններ որք չէին գոհացներ մեր պէտքերէն և ոչ մին : Երբեմն երբեմն ըրին նաեւ հեղինակութիւններ, որք հաւաքածոյներ են նախապատմական գաղափարներու :

Եւ երբ աշխարհաբարեաններն սկսան գրել, գրաբարեաններն յուսահատ ու անճրկած սկսան գոչել :

— Աշխարհաբար պիտի գրէ՞ք, լաւ բայց գիտէք թէ հայերէն լեզուն գրարարն է : գրքէ գուրս լեզու չկայ : կարգացէք գրաբար գրքեր որպէս զի աշխարհաբարն իդ գրէք : Առաջաւոր, Երկրորդ, Ուրիշները թող ձեր առաջնորդներն ըլլան նոր լեզուի մէջ :

Հաւատացին աշխարհաբարեաններն այս հարգիտական պատուէրին : մաշեցուցին իրենց կեանքը գրաբարի ընթերցումի մէջ, և ահա իրենք ալ եղան թարգմանիչներ միայն թէ փոխանակ գրաբար թարգմանելու աշխարհաբար թարգմանեցին : Գըրականութիւնը դարձեալ մնաց խեղճ, մեր պէտքերը դարձեալ մնացին երեսի վրայ : Ի՞նչ օգուտ մեզ որ փոխանակ Հոգիի կը թարգմանեն Մօսկէ-Քրիսթոս :

Լեզու և գրականութիւն նպատակ մը ունին : այդ նպատակն է ուսումնասիրել ազգի մը նիւթական, հոգեկան և մտաւորական պէտքերն, և այդ պէտքերուն գոհացում տալու աշխատիլ :

Գրողներն ըլլան տնտեսագէտ թէ վիպասան, գիտնական թէ բանաստեղծ, եթէ չեն աշխատիր պարզ դրօսանքի համար այլ կ'աշխատին իրենց ժողովրդին

համար, պարտական են հիմնովին ուսումնասիրել այդ ժողովրդի նիւթական ու բարոյական կեանքը, և գրել այդ կեանքի պահանջներու համեմատ :

Ուրեմն ուսումնասիրելու է ժամանակակից կեանքը, գիտնալու է ժամանակակից լեզուն, որպէս զի հնարաւոր ըլլայ ժամանակակից ժողովրդին համար աշխատիլ : Ով որ գրաբար կը սորվի հին կեանքը կը ճանչնայ, հին լեզուն կը սորվի, բայց բոլորովին օտար կը մնայ ժամանակակից լեզուին, ժամանակակից պահանջներուն : Եւ բնականաբար ով որ ժողովրդին ժամանակակից կեանքին օտար կը մնայ, նա չգիտնար ժողովրդի տնտեսական պէտքերն, անտարբեր կը մնայ անոր ուրախութեանը կամ վշտին և ի՞նչ գրէ այսպիսի մի մարդ : անպէտ գրութիւններ պիտի գրէ կամ անպէտ թարգմանութիւններ պիտի ընէ : Այս եղած է ահա՛ գրաբարի ուղղութեան արդիւնքը :

Միանգամ ընդ միշտ որոշելու է թէ՛ մենք որո՞ւ համար կ'ապրինք : մեզ համար, մեր զաւակներուն համար, թէ մեր նախահայրերուն համար : Եթէ մենք կ'ապրինք մեզ ու մեր զաւակներուն համար, պէտք է մտածենք թէ մենք ինչպէս կը խօսինք, ինչպէս կը գրենք այնպէս սորվինք ու սորվեցնենք, իսկ եթէ պիտի շարունակենք մտածել մեր նախահայրերուն և պիտի ապրինք անոնց համար, երթանք փակուինք վանքերու մէջ, լանք, լանք ու մեռնինք :

Ո՛չ, մենք հիներուն համար չենք սուրիւր : մեզ համար կ'ապրինք, մեր զաւակներուն համար կ'ապրինք, ուրեմն մեզ պէտք է ոչ թէ հինցած, անհասկնալի, մեզ համար առեղծոած եղող լեզու մը, այլ մեր ժամանակակից, կենդանի, ժողովրդային լեզուն :

Շատ հարուստ է ժողովրդի լեզուն, և հայոց լեզուն պէտք է փնտռել ժողովրդի բերնին մէջ և ոչ թէ հին գրքերու մէջ :

Այդ հին գրքեր կը պարունակեն հայերէն բառերու, բացատրութիւններու մէկ մասը, բայց ո՛չ ամբողջութիւնը : Մեր հին հեղինակներն ու թարգմանիչները գործածած են այն բառերն ու բացատրութիւններն որոց պէտք ունէին յայտ-

նեկու համար իրենց գաղափարներն, բայց կրնա՞նք արհամարհել և գործածութիւն է դուրս ձգել բառեր ու բացատրութիւններ, որոց պէտք չեն ունեցած մեր նախնի գործերն:

Ինչ բառեր ու բացատրութիւններ որ կը գտնուին գրքերու մէջ, կը գտնուին նաև ժողովրդի բերնին մէջ, բայց ինչ բառեր ու բացատրութիւններ որ կը գտնուին նուրի ժողովրդի բերնին մէջ, անոնք չեն գտնուիր գրքերու մէջ. հետեւաբար մեր գրականութեան գանձարանը ժողովրդի լեզուն է և ոչ թէ գիրքը, ուստի եւ մեր արդի գրական ու ուսումնական լեզուն մշակելու առաջին պայմանն է դիմել ժողովրդի լեզուն:

Երբ Պ. Նորայր կը պատրաստէր իր բառգիրքը, կ'երթար շատ անգամ տուներ ու խաներ և կը փնտռէր վանէն, Մուշէն, Ակնէն, Բալուէն և ուրիշ կողմերէ եկած հայերն, ու անոնցմէ կը սորվէր բացատրութիւններ, կ'ստուգէր բառերու նշանակութիւններ:

Ինչ մը բռն կական և ուրիշ մասնագիտական բառեր գրուած են գրքերու մէջ, բայց նշանակութիւններն յայտնի չէ. Պ. Նորայր կը հարցնէր այդ բառերն էրիկ մարդերու ու կնիկ մարդերու, որք ոչ ուսմունք սորված են, ո՛չ կարդալ գրել գիտեն. և սակայն ամէն մէկ բառին նշանակութիւնը ճիշդ ու ճիշդ գիտեն:

Ունեցանք մատենագիրներ որք ուղիղ ճամբուն մէջ մտած, մեզ ցոյց տուին իրենց գործովն լեզուական ու գրականական յառաջադիմութեան ամէնէն ապահով ճանապարհը, բայց գրաբարն այնքան զմեզ նախապաշարած էր որ չկրցինք ըմբռնել թէ ի՞նչ կ'ընեն ատոնք:

Սրուանձտեանց մեր առջեւ տարածեց ժողովրդական, այսինքն բուն արդի ազգային լեզուն, գրական կտորներ, նմոյշներ, որոցմէ շատ բան կրնայինք սորվիլ: Սեգրաք Տէր Սարգսեանց. Տէվկանց, գրեց Շահէնն ի Սիպիրը, որ սքանչելի նախատիպ մըն է այն գրական ուղղութեան որու պէտք է հետեւինք: Մեր սրտի զարգացումին, մեր լեզուի ու գրական յառաջադիմութեան համար Շահէնը կ'արժէ հազար վերջին տասնէ, հազար Ուլիքեանէ, հազար Հաբուսէ, հազար Եփէկէ:

աւելի: — Ո՞ր թողունք Փարիզեան Պաշտօններու և անոնց Կոմիտէներու նկարագիրներն որք հայերէն կը վստան: Ժողովրդի լեզունով աշխարհաբարը մեզ Աղմուսի նրկարագիրը կը պարզեւէ վիպասանութեան մէջ, իսկ գրաբարով սորվուած աշխարհաբարը, Նախապաշարի նկարագիրը կուտայ մեզ:

Իսկ լրագրութեան մէջ Ազատագեան ներմուծեց ժողովրդական աշխարհաբարը, այն ձովս հարուստ աշխարհաբարը որ հիմն է մեր նոր լեզուի զարգացումին և որ բոլոր հայերու լեզուական միութեան տարերքներն իր մէջ կը պարունակէ:

Ամենեւին ուղագրութիւն չըրինք այս մատենագիրներու հրապարակ հանած լեզուական ու գրական նորութեան. սակայն հարկն անողոք է. ուշ թէ կանուխ մեր լեզուական ու գրական ուղղութիւնը պէտք էր փնտռէինք ժողովրդի լեզուն, ժողովրդի սրտին, ժողովրդի պէտքերուն մէջ: — Եւ ժողովուրդը ըսելով չենք ըմբռներ միայն աղքատ, թշուառ դասը, այլ ազգին ամէն դասակարգերը: — Առանց այս պայմանին ինչո՞ւ մտածել, ինչո՞ւ գրել:

Ահաւասիկ այս պէտքն է, ժողովրդի համար գրելու պէտքը, որ կը վրդովէ զմեզ մեր հանգստութեան մէջ, կը հարուածէ մեր նախապաշարումներն, և խորհիլ կուտայ մեզ թէ՛ գրաբարով կեանք չկայ մեր լեզուն և ոչ ալ մեր մտքին ու սրտին:

Նախապաշարում է նաև այն կարծիք թէ՛ գրաբարը միութեան կապ է զանազան երկիրներու հայոց միջեւ: Բնա՛ւ: Մեր ժողովուրդը բնաւ գրաբար չհասկընար. Պոլսի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր, Խարբերդի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր, Երզնկայի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր, Փարիզի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր, Նիւ-Եօրքի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր, Երեւանի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր, Թիֆլիզի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր, Թէհրանի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր, Կալաթի հայը գրաբար չգրեր չխօսիր. ուրեմն այս երանելի գրաբարը զո՞վ իրարու հետ կը կապէ: Հնդկաստանի մէջ մի քանի հայեր եթէ կը խօսին ազաւաղեալ գրաբար մը, միթէ ատոր հա-

մար միլիոնաւոր հայերը պէտք է զոհուին :

Ամենքս ալ աշխարհիկ լեզուով կը խօսինք ու կը գրենք, և մեր այս զանազան աշխարհիկ բարբառներու մէջ արդէն միութեան կէտերը սկսած են հաստատուիլ. անգլալապէս իրարու կը մօտենանք, իրարու լեզու կը հասկնանք այնքան աւելի որքան աւելի կը հեռանանք գրաբարէն :

Արարատ-Կովկասեան հայերը բարեբաղդութիւն ունեցան գրաբար չսորվելու, հետեւաբար իրենց աշխարհաբարի ուղղութիւնը փնտռեցին ժողովրդի լեզուի մէջ, և արտադրեցին գրականութիւն մը որ ունի իր քերականութիւնը, կանոնաւոր և որոշ սահմաններու, ներքեւ լեզուական օրէնքներ ու կանոններ ունին աշխարհաբարի համար : Արարատ-Կովկասեան հեղինակ մը երբ գրէ, միայն ոճին կը նայի, բայց բնաւ չյոգնիր քերականութեան համար, հոլով, բայ, համաձայնութիւն ամէն ինչ որոշուած է. գրաբարէն դուրս է այդ ամէնը :

Արարատ - Կովկասեան մատենագրութիւնը մենէ շատ աւելի, անհամեմատ աւելի, ճոխ է զուտ ազգային գրականութեամբ. ինչո՞ւ. վստն զի գրագէտն աշխարհաբար լեզուն ժողովրդի բերնին մէջ սորվեցաւ, անոր պէտքերուն գիտակեղաւ և գրեց այդ պէտքերուն համար : Մենք օտար երկիրներու, օտար ազգերու նկարագրութիւններն ըրինք, զի հին գրքերու մէջ քաջ գրաբար սորվեցանք. Արարատ-Կովկասեան իրենց բնավայրի, հայոց ազգի նկարագրութիւններն ըրին, վստն զի կենսացնող ժողովրդի մէջ սորվեցան հայերէն աշխարհաբարը :

Ազգային աշխարհաբարը մեր լեզուական միութիւնը պիտի պահպանէ. մենք պարտաւոր ենք թողուլ գրաբարեան աշխարհաբարը և սորվիլ կենդանի աշխարհաբարը. հայոց ամէն ստուար մեծամասնութեան լեզուն այդ աշխարհաբարն է. Պոլսի հայերը բռնազբօսիկ միջոցներով կուզեն ստեղծել աշխարհաբար մը որուն ընտանի չէ հայ ազգը :

Օրինակ մը տամ թէ ինչպէս մի և նոյն աշխարհաբարը կը հասկնան վանի ու երեւանի, խարբերդի ու Էջմիածնի հայերը :

Երբ Պերճ Պաօլեանց հրատարակեց ժողովրդական կեանքէ իր վէպերն, Արարատեան աշխարհաբարով, ատոնք գրեթէ անհասկնալի էին Պոլսի հայ գրագէտներուն որք գրաբարով հայերէն սորված են : Այդ միջոցին կրթական ընկերութիւններու հիմնադրութեան առթիւ մի քանի անձեր Պոլսէն գնացին խարբերդ, Չարսանձագ և ուրիշ տեղեր. երբ վերադարձան ի Պոլիս, զարմացմամբ յայտնեցին թէ՛ այդ երկիրներու հայերը կատարեւապէս կը հասկնան Հոյի խոսքն ու Կոստանի խոսքն : Նոյն իսկ անոնք որ չեն գիտեր կարդալ գրել, կը հասկնան այդ վէպեր երբ ուրիշներ զայնս կարդան բարձրաձայն :

Այս երեւոյթ տարօրինակ չէ. մենք Պոլսեցի գաղթականներս, որքան որ ժամանակն կը բաժնէ զմեզ մեր գաղթականութեան թուականէն, այնքան աւելի օտարական կը դառնանք բնավայրի և անոր բնակիչներուն : Բնավայրի հայերն իրենց հողին վրայ կը պահեն իրենց սիրտն, իրենց լեզուն, իրենց աւանդութիւնները : Բնական ընդհանուր տարածութեան վրայ միևնոյն լեզուն է. մենք օտարացած հայերս կորսնցուցած ենք, և ուրիշ կերպ կարելի չէ, բուն ազգային յատկանիչներն : Եւ դժբաղդութիւնն այն է որ մենք ուղղութիւն կուտանք այդ տեղերու հայոց մտքի ու սրտի, լեզուի կրթութեան ու զարգացումին. մեր օտարացած հայոց խորթ կրթութիւնը և լեզուն պարտաւորիչ ընել կ'ուզենք : Սակայն որքան միտաս որ կրնանք հասցնել, այսու հանդերձ չը պիտի կրնանք մաքառիլ բնական ու պատմական օրէնքներու դէմ, և բնավայրի հայերն իրենց բնական ուղղութեամբ պիտի զարգանան :

Եթէ գրաբարը կը մնասէ աշխարհաբարին, եթէ գրաբարը չկրնար հաստատել լեզուական միութիւն զանազան երկիրներու հայոց միջեւ, գրաբարը կը վընասէ նաեւ մեր ազգային պատմութեան և մեր կրօնքին :— Երբ կ'ըսենք թէ գրաբարը կը մնասէ՝ պէտք չէ հասկնալ թէ մեղաւորը նոյն ինքն գրաբար լեզուն ըլլայ. այդ լեզուն իր դերն կատարած է իր ժամանակին. մեղաւորն անոնք են որ

կը կարծեն թէ՝ օգտակար է գրաբարի երկարութիւնը չըջանակին մէջ բանտարգել պատմութիւն ու կրօնք:

Պատմութեան նպատակը լեզու տարածել չէ, այլ բան սորվեցնել: Պատմութիւնը որքան աւելի ժողովրդի հասկցած լեզուով աւանդուի, այնքան աւելի կը հասնի իր նպատակին: Բայց գրաբարեաններն որք ուղղութիւն կուտան ազգային դատարարականութեան, այն գաղափարն ունին թէ՝ Եղիշէն ու խորենացին պէտք է կարդալ նոյն իսկ իրենց բնագիր լեզուովն: Այս արտառոց պահանջովի արդիւնք է որ ազգին անծանօթ մնացած են Եղիշէ, խորենացի, Ագաթանգեղոս, Լաստիվերացի և լն: Քանի մը մասնագէտներ, քանի մը ուսուցիչներ և վարդապետներ, ահա՛ գրաբար պատմագիր կարդացողներն:

Իսկ այն օրն որ պատմութիւնը կը դադրի գրաբար ըլլալէ, կ'ըլլայ միանգամայն և ժողովրդական, ինչպէս տեսնուեցաւ խորենացիի աշխարհաբար թարգմանութեամբը:

Ուրեմն եթէ կ'ուզենք որ մեր ազգային պատմութիւնը տարածուի ժողովրդի մէջ, պէտք է զայն փրկել գրաբարէ, եւ աշխարհաբար թարգմանութեամբ տարածել ժողովրդի մէջ:

Իսկ գրաբարին տուած վնասը կրօնքին շատ մեծ է: Կրօնական գիրքերն ամէն գրական պատմական, գիտական գործերէ աւելի պէտք է դրուին ժողովրդական լեզուով: Կրօնքը բուն իսկ ժողովրդի համար է. աղէտ, խեղճ, ողորմելի մտքերու համար է առաւելագոյն կրօնքը: Բարիներուն միտքերն են, չարերուն ուղիեցոյցը. ուրեմն շատ բնական է որ կրօնքն աւանդուի այն լեզուով որ հասկնալի է հանրութեան: Քրիստոս միայն գրադէտներուն համար չքարոզեց ու չմեռաւ, այդքան յաւակնութիւն թող չունենան: Արդ՝ ի՞նչ օգուտ ունին Քրիստոսի քարոզութիւններն եթէ անհասկնալի են ժողովրդին:

Միթէ Աւետարանը ներդաշնակութիւն սորվեցնելու, կամ ոսկեղինիկ դրաբարի օրինակ ըլլալու համար գրուած է:

Եթէ յանկարծ յարութիւն առնէին մէկ օր մեր Երդ դարի հայրապետներն, ապա՞ծ պիտի միայն տեսնելով որ մենք Աւետարանը իբր լեզու կը յարգենք և ոչ իբր Քրիստոսի խօսքը: Աւետարանն ու կրօնական ուրիշ գրքեր հայերէնի թարգմանելով մեր խեղճ հայրապետներուն մտքէն

չէ անցած որ գեղեցիկ շարադրութիւններ կ'աւանդեն ազգին: Անոնք իրենց ժամանակին հասկնալի լեզուովն այդ կրօնական գրքերը թարգմանած են, որպէս զի անոնց դադափարները տարածուին ազգին մէջ, իսկ մենք ալ չարտաւոր ենք նոյն նպատակին ծառայեցնել կրօնական գրքերը. ժողովրդին շատ դիւրահասկնալի ընել:

Աւետարանը ո՛չ միայն աշխարհաբարի պէտք է թարգմանել, այլ մի քանի տեսակ աշխարհաբարներու. ժողովրդի ամէն խաւերուն հասկնալի աշխարհաբարներով:

Այսպէս ահա մեզ համար բոլորովին անպէտ, անօգուտ և վնասակար է գրաբարի ուսուցումը:

Դպրոցներէն պէտք է գրեթէ վանել գրաբարը, կարելի է միայն բարձրագոյն դասին զայն ուսուցանել: Այդ դասի աշակերտներու մտքերն արդէն վարժած ըլլալով ծանր ուսումներու, գրաբար քերականութիւնը անոնց միտքը շատ հաշմանդամ չըներ:

Սակայն աշխարհաբարեաններն ունին պարտականութիւն մը զոր չեն կատարած մինչեւ ցարդ. այդ պարտականութիւնն է որոնել այն միջոցներ որոնցմով կարելի է դիւրացնել դպրոցներու մէջ աշխարհաբարի ուսուցումը: Այս նպատակին հասնելու համար պէտք է որ աշխարհաբարեաններն—կամ գէթ աշխարհաբարեաններու մի մասն—համաձայնին իրենց մէջ եւ պատրաստեն աշխարհաբար քերականութիւն մը զոր նախ իրենք պարտաւորիչ ընեն իրենց համար, այդ քերականութեան համեմատ գրեն, և ապա հետամուտ ըլլան դպրոցներու մէջ մտցնել այդ քերականութիւն:

Աշխարհաբար հաբար քերականութիւն մը պէտք է ըլլայ հոլովներու, բայերու քերականութիւն մը. առ այժմ այսքանը պիտի բաւէ: Այժմ ամէն աշխարհաբարեան ունի իր հոլովումներն ու խոնարհումներն, որոց մեծ մասը անբնական է, վասն զի առնուած է գրաբարէն, առանց ուշադրութիւն ընելու թէ՛ ժողովուրդը, նոյն իսկ զարգացեալ դասը, չգործածէր այդ հոլովումներ ու խոնարհումներ:

Բնականաբար այդ քերականութիւն ապագային կը բարեփոխի, ժողովրդի լեզուական արհանջումներու համեմատ. բայց վերջապէս պիտի ծառայէ իբր հիմ աշխարհաբարի քերականական միութեան:

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

ՀԻՒԾԵԱԼ ԱՂՋԻԿԸ

Զ. Պ. Հ.

Պայծառ էին իւր աչերն, այտերն ալ՝ թարմ ու զըւարթ,
 Վա՛րդ, վա՛րդ, վա՛րդ...
 Յորոց զեփիւսն ըշապէր քաղել քաղցրիկ ի համբոյր,
 Բո՛յր, բո՛յր, բո՛յր...
 Շուշանք ալ զինք կոչէին ի տես գեղոյն անանգոյր,
 Քո՛յր, քո՛յր, քո՛յր...
 Թռչնոյ նըման նորաթեւ կ'երգէր նա, սիրտն ի հրճիւ,
 Ճի՛ւ, ճի՛ւ, ճի՛ւ...
 Եւ ցոլանար իւր ճակտէն, երբոր ժպտէր կամ խօսէր,
 Սէ՛ր, սէ՛ր, սէ՛ր...
 Երբ բա՛ն մ'ըզգաց մի գիշեր, պաղ քրտանց մէջ արթնցաւ,
 Յա՛ւ, ջա՛ւ, ջա՛ւ...
 Քրտանց՝ որք իւր այտերէն կը կաթէին սըրաւար,
 Վա՛ր, վա՛ր, վա՛ր...
 Հա՛ղ մը պոթկաց իւր կուրծքէն, չոր հաճ մ'էր՝ թէ պարզ հարբուխ,
 Բո՛ւխ, բո՛ւխ, բո՛ւխ...
 Հազաց, հազա՛ց ու հազաց, հէգ աղջիկը դալիւհար
 Յա՛ր, յա՛ր, յա՛ր...
 Ունէր խըռով երագներ, աագնապայոյց զառանցանք,
 Յա՛նգ, ջա՛նգ, ջա՛նգ...
 Յինքն ամէն ժամ բացուէին արինահոս, դա՛ռն աւերք,
 Վէ՛րք, վէ՛րք, վէ՛րք...
 Սիրանըչլ այն աստեղ տակաւ մարէր լոյսն, աւա՛ղ,
 Վա՛ղ, վա՛ղ, վա՛ղ...
 Աւա՛ղ, քանզի յերկրի աստ, ախարդ դարման, ո՛վ աղջիկ,
 Ձի՛ք, չի՛ք, չի՛ք...
 Եւ մերձենար մահն, հազիւ, ցաւերուդ դեղն ամօքիչ,
 Քի՛չ, քի՛չ, քի՛չ...
 Օր մ'ալ, հոգեակդ համարձաւ, պարզած անրիծ իւր թեւեր
 Վե՛ր, վե՛ր, վե՛ր...
 Պառաւ մի կին անտարբեր պատենց ըզքեզ անյապաղ
 Պա՛ղ, պա՛ղ, պա՛ղ...
 Ճերմակ դադալդ գամեցին սուր գամերով վեց կամ ութ
 Մո՛ւթ, մո՛ւթ, մո՛ւթ...
 Յուղարկաւորք ալ ըզքեզ առին, տարին անմըմունջ,
 Մո՛ւնջ, մո՛ւնջ, մո՛ւնջ...
 Ի ձայն աղու աղօթից և զանգակաց որք թընդան,
 Դա՛ն, դա՛ն, դա՛ն...
 Առին, տարին, թաղեցին, հէ՛գ աղջնակ գեղայօն,
 Հո՛ն, հո՛ն, հո՛ն...
 Ուր սըգաւոր նոճեաց տակ գերեզմանին խոր բացուի,
 Վի՛հ, վի՛հ, վի՛հ...

ՊԱՆԴՈՒԽՏԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

Ն Շ Ա Ն Ի Կ

ԱՍՏՈՒԾՈՑ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Երկու տարիէն աւելի է որ դարակիս մէջ կը սլահեմ զայն խնամով: Ամեն անգամ որ հին ու մին թուղթեր, անցած յիշատակներ խառնելու պէտք կ'ունենամ, ձեռքս այդ դարակին կ'երկարեմ: Հո'ն է, կը տեսնեմ զայն, եւ յանկարծ փնտուելիքս մոռցած, աչքով, սրտով, սիրով, անոր վրայ կ'իյնամ երկա՛ր, եւ ուր ուրեմն, որպէս թմրութենէ արթնցած. կը յիշեմ որ բան մը կը փնտուէի: Ետ կը դառնամ, եւ օրերով երեւակայութեանս առջեւ կը ծածանի պատկերը: Կոկիկ հագուած է, գիրուկ մարմնով, սիրուն գլուխին իր թիկանցը վրայ կը բարձրանայ շնորհալից. մազերն երկճղած է աջէն դէպ ի ձախ, նուրբ թելիկները, զատ զատ, կ'երկարին ձախտին վրայ. յօնքերը թաւ ու թուխ, աչքերը կրակոտ, այտերը լեցուն, մէկ բառով Սեբաստացի սիրուն կերպարանք մըն է: Ս եւ Փ գիրերը բալթոյին օձիքին երկու ծայրերը թուշին տակ որպէս թէ դրօշմուած են. կանգուն է երեք ընկերներու մէջ, իր մէկ ուսուցչին աջ կողմը: Ո՛րչափ կսկիծ այդ պատկերին վերայ. ինչո՞ւ կը խռովէ զիս:

— — —

Ա.

Իր այրի մօրն անդրանիկն ու միակն էր, ուխտի զաւակ իբրեւ Սամուէլ մը իր Աննա մօր, որ Սեբաստիոյ Ս. Նշանէն արցունքով առած էր եւ անունն ալ դրած՝ Նշան: Երբ տասներկու տարեկան եղաւ, Աննա զրկեց զնա ի Պօլիս Գաւառացի ամէն մօր հաւատքն է այս — տղաս Պօլիս երթայ եւ բան մը սովոր ուսանելի տարիքը չկորուսած: Այս համոզման մէջ երկու բան նկատելի է. — զաւակն զրկանք, զոր յանձն կ'առնու ապագայի խորհրդով. — բան մը ուսանելու մտածումը: Իսկ եթէ ոչ, ո՞վ է ան, ո՛ր կինը, ո՛ր անգութք որ չխռովի մինչ աղիքներն իր սրտէն դուրս կը քաշուին. դիւրի՞ն է բռնել 12 տարե-

կան զաւակին ձեռքէն ու ըսել թէ, «Գնա՛, զա՛ւակս, այս այն ճանապարհն է ուրկէ անցաւ դնաց հայրդ ու ալ չդարձաւ...»: Ս.յսպէս ըրած է Աննա, իր ձեռքովը ճամբու դրած սիրուն գգուելի Նշանիկը, եւ, իբրեւ վերջին պատուէր, ըսած էր որ ամէն բանէ առաջ երթայ Պալլադիոսի հայոց գերեզմանատունը, իր հայրիկը գտնէ հոն ու օրհնել տայ...:

Նշան եկած էր ի Պօլիս Սեբաստացի ծանօթներ, որոց յանձնած էր Աննա իր զաւակը, կը տեսնեն, կը նային անոր վերայ. տակաւին մատղշուկ էր, մօր մը կուրծքին վրայ անած շոյուած մանուկին պէս. կակուղիկ ոսկորներ, արեւէն, ցուրտէն պահուած դաստակներ, սիրուն, սեւուկ, անմեղ աչքեր, որք շատ կանուխ սկսած էին պանդխտութեան արցունքը թափել աղի ու լեղի: Երկա՛ր բարակ մըտածումներէ ետքը, կ'որոշեն Ս. Փրկչի որբանոցը գնել, եւ իրաւ ալ, ասկէ աւելի լաւագոյն որոշում կարելի չէր ընել Սեբաստացի մատաղ տղեկի մը համար, որ թողած էր մայրն հայրենի տանը մէջ եւ եկած էր օրհնել տալու իր վաղամեակի հօր գերեզմանը: Հրամանագիր կ'առնուի Մեծ Նոր խանէն, եւ կիրակի օր մը ձեռքէն բռնելով ճամբայ կ'ելնեն երեք հոգի:

Պալլադիոսի գերեզմանոցը կ'երթան նախ եւ առաջ. Նշանիկ մոռցած չէր իր Աննային վերջին պատուէրը. — տեսնել հօրը գերեզմանն ու օրհնել տալ զայն: Գտան. Նշանիկ տեսաւ իր հայրը. հոգը տակաւին գետնի հաւասար եղած չէր, վայրի ծաղիկներու հետ՝ փուշեր կը փաթթուէին անոր վրայ: Վանցի գեղջուկ տէրտէր մը եկած մօտեցած էր անոնց. օրհնել կուտան, եւ Նշանիկ, տակաւին տասներկու տարեկան, մօրն աղի արցունքն բերած էր եւ արտասուած հօր մը վրայ, զոր բնաւ տեսած չէր: Դուրս կ'ելնեն մեռելներու մտածութեան տակ ճնշուած ձմրուած, եւ կը շտկուին դէպի Հիւանդանոց, ուր Նշանիկ կը տարուէր ապագայի խորհրդով:

— — —

Բ.

Հոն էր, սենեկին մէջ անկիւն մը կըրթնած, ոտքը ոտքին վրայ, սիկարը բեր-

ներն, տեսուչը, էֆէնտին... Պաշտօնագրին հետ Աննային տղեկը կը յանձնեն անոր, կ'ըսեն որ այրի կնոջ մը զաւակն է, տան մը յոյսն ու կեանքն է, ու կը մեկնին:

Ալ Նշանիկ Որբանոցին մէջ... Նախնական ցուրտ սալաւորութենէ ետքը, զոր մարդ կը կրէ կենաց ամէն տարիքներուն մէջ, հիւանդներէ, յիմարներէ, մեռելներէ, անգութներէ և որբերէ շինուած այդ վայրին մէջ, տակաւ ընտանեացած էր անտարբեր դիտել ամէն բան: Իր միակ հոգն եղած էր ուսանել, և կ'աշխատէր զաւառացի տղայոց յամառ եւ աննկուն տոկունութեամբ: Իր յառաջդիմութիւնը արշուանք էր. «ոչ թէ կը քալէր, այլ կը վազէր, կը սրանար» կ'ըսէին իր ուսուցիչք:

Երկու տարի չանցած, Հոգաբարձութեան և ուսուցչաց սիրելին ու աննմանն եղաւ. Տիգրան Կիւմիւշկէրտան էֆէնտի մասնաւոր խնամոց առարկայ ըրած էր մէկ այցելութեան օրը. Տիկին Կիւլպէնկ դպրոցին մէջ զանազան գովեստներ լսելով Նշանիկի մասին, կոչած էր զնա իր քովը, մայրենի ձեռքերը դնելով անոր սիրուն դիւին վրայ, շոյած մտքերն ու խրախուսած որ անվհատ աշխատի Ազգին տանը մէջ ու մօրը մխթարութիւնն ըլլայ: Քննութեանց ամիսն իր փառքի եղանակն էր. քաջ էր ամէն դասերով. շարագրութեան մէջ վաղահաս տխրութիւնը կը բուրբէր. այդ զգացումը ամէնէն առաջ ապստամբ գտնուած էր: Մանաւեան Զանացած էր զուարթ նիւթերով զբաղեցնել զնա, բայց անօգուտ. բնութիւնն ամէն ճիգէ աւելի բուռն է, իր լեզուն ամէնէն առաջ կը խօսի. հարսնիքի նիւթերուն մէջ ալ Նշանիկ մեռելի սրտանքը կը գտնէր ճարտարութեամբ. «Գերեզմանք» նիւթերու մէջ գիտես թէ ոսկւոյ առատ հանքեր ունէր, ներս կը մտնէր անոնց երակներուն մէջ, կը փորէր աղիքները և բեռնաւորած դուրս կուգար. Հապա սօսի'ն... անոր մահաբոյր ստուերացը մէջ անճառ հեշտութիւն ունէր, կ'իյնար կը փաթթուէր անոր մէջ, սպիտակ շիրիմներուն վըայ կ'երերցնէր աճար սրածայր գլուխը. կրնային ըսել թէ գերեզմանի և ստուերաց էր տղայ: Ոտանաւոր գրելու փա-

փաքն ալ ունեցաւ. մէկ օր պատանադիր մը գրած էր, խորագիրը՝ «Հօրս գերեզմանը», զոր հասուցին ինձ իր սպասկերին հետ:

Բընավայրի սուրբ հողերու եմ զաւակ, Պանդուխտ եղայ տասը տարի շարունակ. Օր մը թիկունք կը դընէի բեռի տակ, եւ մէկ օր ալ կը տանէի ծանրը հակ:

Մագերուս մէջ սպիտակ թեւ վեր չեւած, Ծերունւոյ պէս կըռնակիս կուզն երեւաց. Աննաս ետիս և Նշանիկս յորրանի, Եկայ Պօլիս, և հիմա հոս եմ փոշի:

Ոտանաւորի փորձն յաջողած էր: Ուսուցիչը որ վարժ էր աւրելու և գրելու, այն օրը գրչի ծայր չդպցուց Նշանիկի ոտանաւորին և անշուշտ լաւագոյն բանն ըրաւ, տապանադիրը միաց իր անեղծութեանը մէջ՝ որը դրողին տա՛ք չնշով սրբրացեալ: «Նշանիկ լաւ ոտանաւորճի պիտի ըլլայ» կ'ըսէին այդ օրէն, թէեւ այնուհետեւ և ոչ իսկ օր մը յանգաւոր բան տաղաչափեց: Ոտանաւորի համար ունեցած փափաքն իր հօրը տապանադրին համար էր միայն, գրեց զայն, անցաւ այն եռանդն. կը մնար միայն որ դպրոցական ընթացքն աւարտէ և քարով մը հօրը սրտին վրայ դնէ զայն իբրեւ մշտնջենաւոր յիշատակ:

— — —

Գ

Նշանիկ տօնի մը առթիւ խան եկած էր և քանի մը օրէն կը դառնար որբանոց: Այս անգամ Պալլադիւն կ'անցնէր. գերեզմանոցը կը մտնէ. իր վերջին այցելութիւնն եղաւ, հանած էր թուղթը գրականէն և կարդացած «Հօրս գերեզման» տապանադիրը սօսիներուն տակ, հո'ն, ուր իր հայրը կը ննջէր անխուով խաղաղութեան մէջ, հո'ն, ուր մեր լոյսերն ու ծիրանի յոյսերը կը մարին յաւիտեան, հո'ն, ուր սառուցի գօտի մը կը ճնշէ մեր տրիւնոտ թոքերը: Ճամբան մինչեւ Հիւանդանոց ցաւով, իր մտածումն եղած էր — «Դպրոցական ընթացքս աւարտեմ, դրամ վատուկիմ և անդրանիկ շահովս հօրս վրայ քար մը դնեմ տապանադրովս»: Տապանադիր... ի՛նչ հաճոյքներ դրած էր անոր մէջ. — իր սիրտն էր, իր շունչն էր, իր ցաւն էր, Նշանիկ էր սօսիներուն տակ իր

հօրը գերեզմանին վրայ, միշտ կանգուն, միշտ խօսուն, թուշնոյն աւաչին, տերեւոց սօսաւիւնին և գեղջուկ տէրտէրին լաւ կան միմունջին հետ... Հինգ ամիս անցաւ:

Դ

Որին ձմեռ էր, մասնաւոր քննութիւնք նոր աւարտած էին: Նշանիկ մեծ յաջողութիւններ ձեռք բերած էր, մէկ ու կէս տարի կը մնար ընթացաւարտ ըլլալու: Խորացած է մտօք ու մարմնով, միջին հասակ, կլորիկ, հաստիկեկ, Սեբաստացի այն պատկերներէն, որք Կալաթայի մեծ վաճառատանց դուռը կը կենան իբրեւ գեղեցիկ զարդ մը, կորովի և առնական գեղով օժտուած, երկաթը՝ դէմքին վրայ՝ յօնքերէն ու աչքերէն ցոլացիկ աղուամազը ծնօտին երկու քովերը կը տարածուէր, ընչացքը միտած էր, և բազուկները կորովացեալ մարմնամարդութեամբ: Օր մը հաղորդած էր իր մէկ ուսուցչին որ թեթեւ ցաւ մը, տա՛ք շունչի պէս, կը զարնէր գլխուն ու կ'անցնէր: Տոքթոր Ս. որու մասին պանդուխտ հիւանդներէ միշտ գոհութիւն լսած էի, քննութեամբ վտանգաւոր բան մը կը նշմարէ. բայց Նշանիկի քաջառողջ կազմուածքը կը դեղեկցնէր զբժշկին իր բոլոր հմտութեանը մէջ, ուստի կ'սպասէ բժշկապետին, որ հետեւեալ օրը պիտի գար: Եկաւ. կը խօսին կանխաւ անոր համար. կը կոչեն. բժշկապետը, առանց ձեռք դնելու Նշանիկի վրայ, կը նայի միայն անոր երեսը, ուր կենդանի գոյները կը վառէին, աչքերուն մէջ քաջողութեանէն բան մըն ալ պակասած չէր, և կը վճռէ թէ բան մըն ալ չունի. օգնական բժիշկին իր հաշիւներուն մէջ ինքզինքը խաբուած գրտաւ: Այդ օրն ալ կ'անցնի, ուսուցիչը վերստին կուգայ կ'իմացնէ որ Նշանիկ առջինը չէ, և կը խնդրէ որ բան մը ընեն: Աղաչանօք հիւանդներու կարգը կը պառկեցնեն զնա. Յունվարի օր մըն էր, բժշկապետն իր այցելութիւնը կ'ընէր ըստ պիտակ գողնոց մը հազած, օգնական բժիշկ, տեսուչ իր ետեւին կուգային սատկառանօք: Նշանիկի ուսուցիչը, առիթէ մը օգուտ քաղել ուզելով, կանխաւ ե-

կած էր իր որբ սանին քով բժշկապետին ուշադրութիւնը խնդրելու: Հիւանդէ հիւանդ կ'անցնին: Վառարանը կը ճարձատէր բարկաճայթ, սեւ սեւ խողովակները կրակ կտրած էին. Նշանիկ հանդարտ իր ոտքերը կ'երկարէր վառարանին մօտ: Կարգն եկած էր անոր. «Նշանիկը, Տո՛քթոր», կըսէ ուսուցիչը: Բժշկապետն է կը նայի խոլոր մոլոր, և քայլ մը ետ առնելով, նայուածք մը կը ձգէ ու կ'ըսէ. «Սըվազցի աւանակը տե՛ս, իշո՛ւ պէս երկնցած պառկեր է, թո՛ւ...» և կ'անցնին կ'երթան յաղթանակէ դարձող զօրադնդի մը պէս: Նշանիկ վերմակը գլխուն կը քաշէ և այդ կծու արհամարհանքին տակ կ'սկսի լալ հեծեծալով...:

Բժշկապետը մեկնած էր հիւանդանոցէն. օգնականն եկաւ, «եկան շատեր ալ և բոլորեցին Աննայի տղուն անկողնին քով: «Նշանիկ» կ'ըսեն, «Նշան» կ'ըսեն, կ'աղաչեն, կը պաղատին, բայց անօգուտ, ո՛չ մէկ ձայն կրցած էր ներս թափանցել, և Նշանիկ, կատաղած բռնկած, միակերպ հեծեծանք մը կ'արձակէր: Հետեւեալ օրը գլխուն ցաւը ըղբաւորապի (meningite) փոխուած էր, երկրորդ առաւօտուն ալ սառած գտան զնա բարկաճայթ վառարանին քով: Սիրուն գլխիկը մէկ կողմ նետած էր, մագնքը ցրուցան կ'լցնային իր ճակտին վրայ, աչքերը կ'ստափակ կը նայէին մարած, իր դէմքին վրայ մահուան հանդարտութիւնը կը տարածուէր, և աջ ձեռքը կծկեալ վերմակէն դուրս կ'երկարէր սպառնալից, որպէս թէ ըսած ըլլար. «Վրէժս պիտի լուծեմ»: Աննա, ի՞նչ երազ տեսած էիր այդ սև գլխերը...»:

Ժամը երեք կը զարնէր. Որբանոցի տղայք կը պատէին իրենց աննման ընկերը. ուսուցիչ, օգնական բժիշկ, գեղադործ, տեսուչ, ամէնքն ալ եկեր էին, և գեղջուկ քահանան հոգեհանգիստը կ'աւարտէր մատրան մէջ: Դուրս կը հանէին արցունքով. երկծի կառք մը կայ առաւ Հիւանդանոցի դրան առջեւ. մէկը վար կ'իջնէ, բալթօյին մուշտակապատ օձիքը վզին դարձուցած էր, թաթերը ձեռնոցներու մէջ: Յուզարկաւորք կ'անցնին, նայեցաւ անտարբեր և ներս մտաւ խորխտապանծ: «Բժշկապետն է, շո՛ւտ ըրէք, բժշկապե-

տը. խահուէ, թէյ, տեսէք ի՞նչ կ'ուզէ. ի՞նչ հրաման ունի...» Կէս ժամ ետքը ամէն բան աւարտած էր. և իւրաքանչիւր ոք իր պաշտօնին գլուխը, բժշկապետն ալ իր այցելութեանն ելած էր. Նշանիկի անկողինը թափուր էր. «Տեսա՞ք, ես չըսի որ բան չունի, երես մի՛ տաք այդ արջերուն» կ'ըսէ, և մէկը սիրտ չունեցաւ ըսելու թէ գլուխը կերար...:

Ե

Կիւմիւլէրտան Տիգրան Էֆէնտի իր սովորական այցելութիւնն ընելու եկած էր: Որբանոցի մէջ Նշանիկը կը հարցնէ. «Այսօր վերուցին», կ'ըսեն, և մարդն յանկարծակիի կուգայ: Եղելութիւնը կը հաղորդուի, Հոգաբարձութեան անդամք կուգան Հիւանդանոց. քննութիւն եւ հարցուիորձ կ'ստուգեն դէպքերը. Բժշկապետը կը դատաւարտեն, և արցունքով կ'արձանագրուի որ այդ դահիճն ա՛լ ոտք չդնէ Հիւանդանոցի մէջ: Օրերու հետ կսկիծին տաքութիւնը կ'անցնի. զօրաւոր ձեռք մը անդործադրելի կը ձգէ տրուած վճիռը. և բժշկապետն իր այցելութիւնները կը շարունակէ անխռով: Կաղ վարժապետ մը, որ ամէն բանին ալ գիտակ եղած էր, տեսնելով որ արցունքով ու կսկիծով տրուած վճիռ մը անդործադրելի կը մնայ, իր պաշտօնը կը թողու ազատ լաթի մը պէս ու դուրս կ'ելնէ՝ Աստուծոյ Դատարանը միայն խնդրելով: Նշանիկի գերեզմանը կ'երթայ վերջին անգամ. ձիւնն, սպիտակ սառի պէս, անոր կուրծքին վրայ կը նստէր. կուլայ մանկան մը պէս ու կը մեկնէ: Անկէ ի վեր հարիւր անգամ կամուրջին վրայ ետեւէս հասաւ, ձեռքերս բռնեց, աղաչեց արցունքով եւ երգում տուաւ որ Նշանիկը ծրարեմ Պանդուխտներէն Կեանքն մէջ: Ահաւասիկ ծրարս:

Խեղճ Աննա, տե՛ս, ի՛նչպէս թաղեցինք մեք Ս. Նշանէն արցունքով տուած Նշանիկը. ալ մոռցար, այնպէս չէ՞ Մոռնա՛լ... Նախորդ ամառ Նշանիկի մէկ ուսուցիչը Սերաստիա ճամբորդեց. տեսած էր զԱննա. դարձաւ եկաւ և մեզ կը պատմէր թէ հազար անգամ զղջացած էր Սե-

րաստիա երթալուն վրայ. երեք ամսուան մէջ մանկամարդ Աննային մաղերը համակ սպիտակցած էին և ինքը պառաւ կերպարանք հագած էր: Աննա տակաւին կ'ապրի հոն, Նշանիկ ու իր հայրն ալ հոս անյիշատակ կորսուեցան. Նշանիկի «Հօրս գերեզման» տապանագիրն ալ մնաց թըղթին վրայ. Ահա կը գետեղեմ հոս հայր և որդի Մախի կողերուն վրայ. անոնց յիշատակը թող անոր պէս անանց բլլայ. կը զրկեմ հատ մըն ալ Նշանիկի մօր. Աննա թող ծալէ ծրարէ կուրծքին վրայ Նշանիկն իր հօրը հետ ու մխիթարուի, եթէ կայ մխիթարութիւն սիրականներու այսպիսի մահերէ ետքը:

Ո՛ւր է բժշկապետը: Կէս տարիէն աւելի քաշեց: Այս ձմեռ լսեցի որ փափաքած էր Հիւանդանոցի դռնէն գերեզման երթալ: Եթէ տանէին իրաւ, պիտի խնդրէի յանուն Աստուծոյ որ Նշանիկի գերեզմանոցը չտանին զնա՝ անոր խաղաղիկ քունը չաղմկելու համար: Պէտք չունեցայ:

Մեծ պահոց մէջ օր մը Ս. Երրորդութեան եկեղեցին կը մտնէի. բազմութիւնը լցուած էր. հետաքրքրութեամբ տաճարէն ներս նայեցայ, հոյակապ դադաղ մը մոմերուն տակ կը գրուէր: Հարցուցի, «Բժշկապետն է» ըսին, և անտարբեր դուրս ելայ: Երկու օր ետքը տոմսակ մը ընդունեցայ. Կաղ վարժապետը կը գրէր:

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԴԱՏԱՍՏԱՆՆ ՍՐԴԱՐ Է:

ՀՐԱՆԴ

ՓՈՔՐԻԿ ՊԱՏԳԱՄԱՍՈՒՆ

ԱՌ ՄԵԾ ՊԱՏԳԱՄԱՍՈՆ

Անցեալ ապրիլի 21-ի Արեւելի մէջ հրատարակուեցաւ յօդուած մը էմ. Եսայեանի ստորագրութեամբ, իբր պատասխան այն յօդուածին որ երեւցած էր Մաթի ապրիլ 15-ի թիւին մէջ, և որու վերնագիրն էր Աշխարհաբար Խորենացի:

Ապրիլի վերջի օրերը շատ զբաղած էին քանի մը օր ետքը մեկնեցայ Պօլսէն. վերադարձիս ժամանակ չունեցայ պատասխան գրելու: Հիմա կը ներկայանայ առիթը մի քանի դիտողութիւններ ընելու:

Պ. էմ. Եսայեանի յօդուածը կարեւորութիւն ստացած է, կամ թէ, կարեւորութիւն տուած է յօդուածագրին, որուն առջ մեծաբաց բացուեր են շնորհիւ այդ յօդուածի, հայկական Ակադէմիայի դուռները: Այդ յօդուածի առիթը ալ կարելի է ըսել առանց չափազանցութեան թէ՝ «հեղինակին ձեռքէն բռնելով առաջնորդեց անոր ակադեմիական տաճարի գմբէթի ներքեւ»:

Այժմ կ'ըսուի նաեւ, երբ խօսուի պաշտօնական գրաբարեաններու վրայ, Յ. էֆ. Գուրգէն և էմ. էֆ. Եսայեան, պատիւ մը որուն չէր արժանացած յօդուածագիրը:

Այս օրուան Մաթի խմբագրականը կը պարունակէ Պ. Եսայեանի և թէ՛ ուրիշ գրաբարեաններու տրուելիք պատասխաններն, ուրեմն աւելորդ է կրկին խօսիլ այդ կէտերու վրայ: Միայն մի քանի դիտողութիւններ ընեմ:

1. Աշխարհաբար Խորենացին 600 հատ միայն ծախուած է կ'ըսէ Պ. Եսայեան, և այս թիւն ալ տարակոյսի ներքեւ կը ձգէ: Փաստ, ապացոյց այդ ըսածին:

2. Մինչեւ իսկ 600 օրինակ աշխարհաբար Խորենացի ծախուած ըլլալն ալ ամօթ մը կը համարի հայ ազգին. ահա իր խօսքերն:

«Որչափ աւելի շատ և շուտ և ուր որ ալ սպառի (Աշխարհաբար Խորենացին) այդ միջավայրի տգիտութեան աստիճանը կը նշանակէ. քիչաւ ամալեւ թող

«անով պարծենան և վառաւորուին, որոնք որ կ'ուզեն»:

Ձայրացական այս վսեմ բացագանչութենէն յետոյ Պ. Եսայեան կ'ըսէ.

«Մե՛, Կ'աւախանա՛մ որ մեր պատմագրաց հայրը և հատընտիր մատենագիրք ոչ «միայն աշխարհաբարով մեր ազգակցաց, «այլ նոյն իսկ օտար լեզուօք հրատարակեալ՝ աւելի բազմաց և ընդհանրութեան ծանօթացուին»:

Ու քիչ մը ետքը կ'աւելցնէ.

«Եւ ընդհակառակն կը հաւատամք որ «այդ օտար լեզուն գիտցող անուս հասարակութիւնն է որ իւր եկեղեցւոյն և ազգութեանը հաւատարապէս յարեալ՝ «պիտի ընթեռնու Աշխարհաբար Խորենացին և անոր համար ԵՐԱՆՏԱՊԱՐՏ ԵՄՔ «Հ. Խորէն Ստեփանէին»:

Տեղն է յիշեցնել աւանդական խօսքը.

—Տէ՛ր տէ՛ր, կարգա՛.

—Օրհնած, ես կը զուսմ:

Մենք կ'ուրախանանք Խորենացիին աշխարհաբար թարգմանութեան և երախտագիտութիւն կը յայտնենք Հ. Խորէն Ստեփանէին: Պ. Եսայեան, հանդէպ մեր այս զգացումներուն կը բացագանչէ թէ՝ «ժողովանակ ուրախանալու ամալեցե՛» և քիչ մը վերջն ալ— առանց ամալեցելու — ուրախութիւն և երախտապարտութիւն կը յայտնէ Հ. Խորէն Ստեփանէին:

Գրաբարի համար ըսած էի թէ՝ հայերէն լեզուն ատելի կ'ընէ հայ աշակերտներուն: Բողոքելով այս առարկութեան դէմ Պ. Եսայեան կ'ըսէ.

«Բայց խնդիրը «իբե՛լ ընձայեւ» է զայդ՝ «և այդ ալ մեր խոնարհ կարծեօք, արդի գորութեամբ չէ որով կ'աւանդուի մեր «վարժարանաց մէջ հայերէն լեզուի ուսուցումը»:

Եւ ուրիշ տեղ մը.

«Երանի թէ նուազ խնամքով, բայց աւելի Դեբարմադէի ձեւով, ջանային զայն «(գրաբարը) աւանդել և «իբե՛լ ընել ուսուցողաց»:

Ուրեմն հազար հինգ հարիւր տարիէ ի վեր տաղաւին կարելի չէ եղած եղանակ մը գտնել գրաբարը Դեբարմադէի, «իբե՛լ ընելու և ընծայելու համար: Ես ալ ուրիշ բան չէի ըսած, ինչ որ դիւրամատչելի չէ,

սիրելի չէ աշակերտներու, բնականաբար
բո՞ւսարանացիք է, ասիք է: Իրողութիւն
մըն է հաստատածնիս, ուրիշ ոչինչ:

Ըստ Պ. Եսայեանի գրաբարը ոչ դիւ-
րամատչելի, ոչ սիրելի կրցած են ընել Հ.
Արսէն Բագրատունիներ, Չալըխեաններ,
Գարագաշեաններ, Փափագեաններ, Գուր-
գէններ, Պէրպէրեաններ: Սպասենք ու-
րեմն թէ՞ Պ. Եսայեան ինչպէս պիտի կա-
րենայ գտնել գաղտնիքն «գրաբարը սիրե-
լի և գիւրամատչելի ընելու աշակերտաց»:

Պ. Եսայեան, որ զիս «փոքրիկ պատ-
գամախօս» կ'անուանէ, ինքն ալ կը պատ-
գամէ թէ աշխարհաբարը «ոչ երբեք պի-
տի կարենայ հասնիլ գրաբարի համառօ-
տութեանը, կորովոյն և գեղեցկութեանը»
— Պ: Եսայեանի այս պատգամն իրաւունք
կուտայ իրեն արժանանալ «մեծ պատգա-
մախօս»ի տիտղոսին:

Պ. Մեծ պատգամախօսը կը յարձակի
Աբովեանի աշխարհաբարին վրայ, «զոր
բարեյիշատակն Ծերենց՝ Թէրէքէմի բար-
բառ կ'անուանէր» կ'ըսէ: Աբովեանի Վերք
որ ամբողջ ժողովուրդ մը ցնցած է, սըր-
տերը գալարած է, և արդի գրականու-
թեան նոր ուղի մը բացած է Պ. Եսայեա-
նի կողմէ ծաղրի առարկայ կ'ըլլայ. բայց
ի՞նչ սպասել այդ եսական Եսայեաններէ,
որք լեզուական խնդիրներու մէջ վայր-
կեան մը չեն խորհրդի ժողովուրդի ազգի հա-
ւ միշտ ինքզինքնուն վրայ կը մտածեն:

Ո՛չ, Պ. Եսայեան, Վերք ծաղրելու հա-
մար անսիրտ, անզգայ ըլլալու է հայ մը:
Բայց թէ մեր Աբովեանի Վերք այդ-
քան ծաղրելի է, ի՞նչ են ձեր Վերքիլիոսի
Մշակակէտը և նմանները: Եթէ Վերք, մեր
սրտերը թունդ հանող այդ գիրքն ան-
հասկնալի է, կը հասկնա՞նք Վերքիլիոսը, Մի-
քանի տողեր առաջ բերեմ էն պարզերը.
ամբողջ գիրքն այսպէս է, աւելի խրթին է.

Ո՛չ այսպէս՝ ուր Սկիւթացոյ աղինք, ա-
լիք միովտական
Եւ Իսաբոս յորձանահոս պըղտոր յաւազ
չիկակարմիր,
Եւ ուր դառնայ Ռոդոսէ կարկառելով ի
սեռն կոյս:

Ուրիշ տեղ մը.

Զի յայնժամ ոչ աստեղաց անշամանդաղ
բըլշակինն բերք,
Ոչ լուսին ճառագայթից յառնէ եղբօրն
աւանդառու,
Մանրոկիկն ասրածըւէնք յօդ վեր ի վայր
թափառին ոչ,
Զըկընկուլք թեաեայ սիրունք յարեւ ա-
փանց մարմանդաշող
Զհոլանին սաւառնաթեւ, և ոչ զաղիր մա-
խիղ խոգեանն
Ի ժըպլըհ օցտեալ կընճիթ ցըրուել խըր-
ձունս ած ջմտաւ:

Այս տեսակ գրքեր աշակերտներու
կուտաք դպրոցներու մէջ, օտարներու
բանաստեղծութեամբն ու պատմութեամբ-
րը կը սնուցանէք աշակերտները. կը չար-
չարէք խեղճերն հասկնալու համար այս
անհասկնալի տխմարաբանութիւններու
գեղեցկութիւնը, և կը ծաղրէք Աբովեանը
որու մէկ տողին իսկ արժանի չեն ձեր
պաշտած Մշակակէտը և նմանները:

Առ այժմ այսքան:

Ա. Ա.

Արտօնատէր

Կ. Ս. Իիթիլիճեան